Redaktionelt forord

Det kommer til at ske! Det danske landbrug, det danske landskab og lokalsamfundene i yderområderne kommer til at gennemgå de største forandringer siden 1864. Mottoet, "hvad udad tabes, skal indad vindes", får nu en helt ny betydning.

For det første kan de reform- og forandringstendenser, der beskrives og diskuteres i dette temanummer af *Økonomi & Politik* beskrives som et opgør med "det produktivistiske landskabsprojekt". Fra slutningen af 1800-tallet og langt ind i 1900-tallet blev landskabet systematisk omformet for at øge det økonomiske udbytte. Det omfattede blandt andet opdyrkning af heder, dræning af moser og enge, afvanding af søer og vådområder, udretning af vandløb, udskiftning af små marklodder med større og mere rationelle marker og senere også mekanisering og specialisering af landbruget. Den radikale omformning af landskabet blev set som et middel til nationens genopbygning.

I dag ved vi, hvilke kolossale omkostninger der fulgte i hælene på det produktivistiske landskabsprojekt. Det bliver ikke længere vurderet som en økonomisk succeshistorie hverken på nationalt plan eller i lokalsamfundene, der hver dag må leve med og ikke af landbruget. I dag begrædes tabet af heder, moser og enge, reduktionen af biodiversitet, forringelsen af vandmiljøer, ensretningen af landskabet og uacceptabelt ringe dyrevelfærd. Derfor skal vi måske til at tale om et post-produktivistisk landskab, hvor naturgenopretning, biodiversitet, klima og rekreative værdier får større vægt. Flere bidrag i dette temanummer forholder sig imidlertid markant tvivlende til, om de nuværende reforminitiativer for alvor tager et opgør med det produktivistiske landskabsprojekt. Kan det tænkes, at reformerne blot viderefører den grundlæggende vækstideologi og ikke for alvor peger i en ny retning til gode for biodiversitet, vandmiljø og dyrevelfærd?

For det andet kan de mange reformtendenser også ses som et opgør med landbrugsekseptionalismen. Landbrugsekseptionalismen er et samlebegreb for den opfattelse, at landbruget er en helt særlig sektor, som bør behandles anderledes end resten af økonomien og derfor fortjener særlige politiske hensyn og støtteordninger.

Begrundelserne – blandt andet hyppigt fremført af landbrugets interessenter - for at favorisere landbrugets interesser har gennem tiden været mange. Et argument har handlet om, at fødevareproduktion og selvforsyning er helt afgørende for national sikkerhed. Et andet argument har været, at landbruget opretholder bosætning og liv i landdistrikterne. Et tredje argument har været, at landbruget har forvaltet vores fælles landskaber, natur og kulturarv. Disse argumenter og flere til har traditionelt været fremført for at legitimere, at landbruget skulle begunstiges med subsidier, toldbeskyttelse, gunstig markedsregulering, eksportstøtte, særlige skatte- og afgiftsordninger, undtagelser fra almindelige konkurrenceregler osv., osv. I EU-sammenhæng bruges landbrugets ekseptionalisme ofte til at forklare fremkomsten af EU's fælles landbrugspolitik (CAP). Især efter anden verdenskrig blev landbruget betragtet som en strategisk sektor, som ikke kunne overlades til markedet alene.

I dag er alle disse argumenter tilsyneladende faldet fra hinanden. Landbruget som erhverv – men især griseproduktionen – nyder ikke længere generel politisk og folkelig opbakning. Det er ikke længere muligt at hævde, at landbruget har en entydigt positiv sikkerhedsmæssig, økonomisk, kulturel, social eller miljø- og klimamæssig betydning for det danske samfund. I dag er det mere relevant at tale om postekseptionalisme. I dag er der således et bredt politisk og folkeligt krav om, at fremtidens landbrug styres i en retning, hvor det leverer på miljøbeskyttelse, bio-

diversitet, klima, dyrevelfærd, landskabspleje, og rekreative værdier.

Hvad vil der ske med landmændene og følgeerhvervene når landskabs-, miljø-, klima- og dyrevelfærdsreformerne implementeres over de kommende år? Det korte svar er, at reformerne næppe vil føre til landbrugets forsvinden, men de vil sandsynligvis føre til et mindre, mere intensivt, mere teknologisk og mere reguleret landbrug, samtidig med at en del af erhvervet og følgeerhvervene må omstille sig. Man kan muligvis tale om en overgang fra en monofunktionel til en multifunktionel landdistriktsudvikling.

Flere parallelle udviklingstendenser kan identificeres allerede nu. For det første vil færre hektarer blive dyrket. Den grønne trepart indebærer, at omkring 140.000 ha lavbundsjord udtages, og 250.000 ha omdannes til skov. Samlet er der tale om en historisk arealomlægning, hvor mere end 15 pct. af landbrugsjorden gradvist omlægges til andre formål. Konsekvensen bliver sandsynligvis, at der i nogle egne af Danmark skal dyrkes færre arealer, mens der i andre egne med produktiv landbrugsjord vil finde en koncentration af produktionen sted.

For det andet bliver landbrugsbedrifter mere forskellige i fremtiden. Nogle landmænd vil fortsætte med højproduktive plante- og husdyrbedrifter, men med ny teknologi, klimavirkemidler og dokumentationskrav. Andre vil helt eller delvist blive naturforvaltere, skovejere eller leverandører af miljøydelser.

Vi vil således komme til at se landbrugere, der er ekspansive og teknologitunge, og som investerer i klimavenlig produktion. Vi vil også se en række omstillingsorienterede landmænd, som kombinerer fødevareproduktion med natur- og miljøordninger. Og endelig kommer vi ikke uden om, at noget af landbruget skal afvikles.

For det tredje vil vi komme til at opleve, at husdyrproduktionen bliver mindre dominerende i det danske landbrug. CO_2-afgiften på husdyrproduktion og skærpede klima- og miljøkrav vil øge omkostningerne ved især kvæg- og svineproduktion. Det resulterer i færre dyr i nogle områder, og større og mere effektive besætninger i andre. Der bliver endnu mere præcisionslandbrug og større fokus på plantebaserede produkter og biosolutions.

En lang række følgeerhverv kan opleve vækst som et resultat af omstillingen. Det gælder naturligvis rådgivningsvirksomheder, der skal hjælpe landbrugere med omstillingen. Det gælder også biologer, naturforvaltere og landskabsplanlæggere, der arbejder med skovbrug, klimateknologiske virksomheder, biosolutions og grøn bioteknologi, og det gælder entreprenører inden for vådområder og naturgenopretning. Vi kan forvente, at der bliver investeret mange milliarder kroner i arealomlægning, naturprojekter og ny teknologi, hvilket skaber nye markeder og nye arbejdspladser – også i lokalområderne.

Nogle følgeerhverv vil opleve et fald i omsætningen. Det kan være maskinstationer i områder med mindre dyrket areal, foderstofbranchen, slagterier med utilstrækkeligt dyregrundlag, og visse dele af agroindustrien, der betjener landbrugerne med plantebekæmpelsesmidler og andet. Særligt områder med stor husdyrtæthed kan blive udfordrede, hvis dyreholdet reduceres over tid.

For landdistrikterne kan omstillingen skabe nye arbejdspladser i natur- og klimaprojekter, mere turisme og friluftsliv, nye indkomstkilder til lodsejere, og ikke mindst bedre vandmiljø og naturkvalitet.

Den mest sandsynlige langsigtede konsekvens er derfor ikke landbrugets afvikling, men det, som man kan referere til som en multifunktionel landdistriktsudvikling: færre hektarer i drift, færre landmænd, men mere kapitalintensive bedrifter og flere funktioner i landskabet end ren fødevareproduktion.

Martin Marcussen
Ansvarshavende redaktør for
Økonomi & Politik